

Hajnal Ward Judit

Hungarika dokumentáció

Beszélgetés Kovács Ilonával,
az Országos Széchényi Könyvtár
Hungarika Dokumentációs osztályának
nyugalmazott vezetőjével

2001. december 13-án rendezte az Amerikai Magyar Könyvtár és Történelmi Társulat a New York-i Magyar Házban azt a nagysikerű előadást, ahol Kovács Ilona a Hungarika Információ, Hungarika WWW és a Hungarika Névkataszter adatbázisait ismertette a hallgatósággal. A három adatbázis akkor az Országos Széchényi Könyvtár honlapján elérhető volt, és mind a külföldön élő magyarok, mind a hazai felhasználók számára rendkívül hasznos információval szolgált. Megtalálható a kérdőív, amellyel a Hungarika Névkataszter adatbázisából hiányzó személy bejelenthető, de a keresés hiperlinkje nem él. 2013 májusában a Magyar Könyvtárosok Világtalálkozóján ígéretet kaptunk, hogy utánanéznék, miként lehetne helyreállítani a hiányzó oldalakat. A téma szakértője, Kovács Ilona, aki egyben az adatbázisok megteremtője, gondozója és lelkes híve. Segítségével szeretnénk utánajárni, milyen felhasználói igényeket elégítettek ki ezek az adatbázisok, és kideríteni, hogy vajon ma is szükség van-e rájuk. Személyes ismeretségünk tizenkét évvel ezelőtt kezdődött, amikor mindketten a Rutgers Egyetem Magyar Intézetének égisze alatt képviseltük a magyar kultúrát az Egyesült Államokban.

– *Hogy kerül egy könyvtáros Amerikába?*

– A Hungarika Dokumentációs osztály vezetését 2001 őszén utódaimnak átadva, nyugdíjas életem első szakaszában az American Hungarian Foundation könyvtára értékes anyagának feldolgozására Fulbright-ösztöndíjjal érkeztem a New York szomszédságában lévő New Brunswickba, New Jersey állam legjelentősebb magyar központjába. Egyik örömteli és szeretett feladatból a másikba léptem át, bár az indulásom nem volt éppen zavartalan, mert a mindenki által ismert terrortámadás dátuma, szeptember 11., éppen egybeesett a tervezett utazásom idejével. Így két hét várakozás után tudtam csak útra kelni, de semmi sem tudott visszatartani. Vonzott a lehetőség és a feladat. Két évtized munkájának eredményeként hagytam

hátra a hungarika regisztráció és tájékoztatás három adatbázisát: a *Hungarika Információt*, a *Hungarika Névkatasztert* és a külföldi hungarika gyűjteményekről készült adatgyűjtés alapján közreadott kiadványsorozatra¹ épült információs adatbázist, az úgynevezett *Hungarika WWW*-t. Ezekről a munkáinkról és eredményeinkről kértek előadást először a Rutgers Egyetem könyvtárosai, majd az említett New York-i Magyar Ház könyvtárának programszervezői. Akkor még mindhárom adatbázis működött. A *Hungarika Információ* egy fejlesztés során a mai Humanus adatbázisba került át új metodikával, a másik két adatbázis ma már nem elérhető, részben a fejlesztés hiányának következtében.

– *Mi is az a hungarika? Közismerten a hungarika a magyar vonatkozású dokumentum fogalmának gyűjtőneve. E gyűjtőnévnek azonban – különböző ismérvek alapján – több típusát tudjuk megkülönböztetni. Egy-egy szolgáltatás megtervezésekor – legyen az könyvbeszerzés, bibliográfia vagy információs szolgáltatás – a szolgáltatás céljának megfelelően, közülük tudunk választani, és ennek alapján tudjuk a szolgáltatásunk tartalmi összetételét, azaz gyűjtőkörét meghatározni. Az OSZK hungarika programjában hogyan illeszkedtek ezek a hungarika adatbázisok?*

– A hungarika valóban a magyar és magyar vonatkozású dokumentumok fogalmának gyűjtőneve. A definíció részleteit az OSZK számára, különösen az állománygyarapítási és bibliográfiai munkája számára az 1967-ben, a könyvtár legkiválóbb szakértőiből alakult Hungarika Bizottság dolgozta ki a '70-es években. Ezt az alapidokumentumot az OSZK irattára őrzi (OSZK Irattár 521/1976, ill. 1977). Ez a dokumentum, illetve a benne foglalt definíció alapvető iránytű a nemzeti könyvtár tevékenysége számára. Hungarikum elsősorban minden magyar nyelvű mű (nyelvi hungarikum), de hungarikum minden magyar szerző vagy alkotó műve (szerzői vagy személyi hungarikum), továbbá hungarikum minden témájában egészben rólunk szóló vagy velünk kapcsolatos információt tartalmazó mű (tartalmi hungarikum), és végül, ha a megjelenési hely szempontját érvényesítjük, akkor minden Magyarországon megjelent mű (területi hungarikum). Konkrétan a mindenkori országhatárokon belül megjelent mű, bármilyen nyelven, bármilyen nemzetiségű szerzőtől, bármilyen témában. Ezek a hazai hungarikumok. A *Magyar Nemzeti Bibliográfia* fő sorozatának válogatási szempontja erre a területi ismérvre épül, célja, hogy a magyarországi kiadványok számbavételét biztosítsa.

A Magyarországon kívül kiadott hungarikumokat nevezzük külföldi hungarikumnak, ezek a hungarikumok felismerhetők, ha a kiadvány magyar nyelvű, ha bármilyen nyelven, de magyar szerző vagy alkotó munkája, vagy ha rólunk szól, azaz tartalmában magyar vonatkozású dokumentum. A külföldi hungarikumok nem kevésbé fontosak az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteménye és a bibliográfiai regisztráció számára, illetve korunkban a bibliográfiai adatbázisok számára, mint a hazaiak, csak számbavételüknek technikailag mások a feltételei. Ezért korábban külön bibliográfiai sorozatban jelentek meg. A hazai hungarikumok beszerzését a nemzeti könyvtár számára elvben a kötelezpéldány-szolgáltatás automatikusan biztosítja. Nem úgy a külföldi hungarikumokét! Ezek felkutatása szakértői csoportok munkája, akik azok felismerését, kiválasztását, feldolgozását éppen a hungarikum említett ismérvei alapján végzik. A könyvek beszerzésénél és bibliográfiai feltárásánál még nehezebb a külföldi, elsősorban idegen nyelvű periodikumokban sok esetben rejtve megjelenő hungarika közleményekre rátalálni. A

Hungarika Információ erre vállalkozott, és a külföldi periodikumok nyelvi, tartalmi és szerzői hungarikumainak a felkutatását, feldolgozását végezte.

– *Először is a hungarika-adatbázisok történetére lennék kíváncsi. Hogyan született meg az ötlet? Ha divatos, projektmenedzsment-kifejezéssel kívánnánk élni, az indítási szakasz fontosabb állomásaira gondolok elsősorban.*

– Az adatbázisok kezdeményezését az OSZK regisztrációs és tájékoztatási feladatainak korszerűsítési igénye hívta létre, tehát alapvetően szakmai, kutatói szempontok alapján merült fel. A könyvtár vezetősége kezdeményezte a fejlesztést, elsősorban a Hungarika Információ esetében. Már 1976 óta folyt a *Magyar Nemzeti Bibliográfia* gépesítése a hazai hungarikumok vonatkozásában. A külföldi hungarikumok bibliográfiai manuális előállításban készültek. A kísérletek azonban megkezdődtek a külföldi hungarika anyag gépi információs szolgáltatásának kialakítására is a Parlamenti Könyvtár *Jogi Információjának* mintájára és az általa kialakított technikai csatornákon. Ebben a kísérleti szakaszban kaptuk meg az 1980-as évek elején a feladatot, az akkor még a kutatásszervezés funkcióját ellátó szervezeti egység keretében. Az első periódusban a végtermék permutált index és figyelőcédula szolgáltatás volt. Később a teljes hungarika tájékoztatási és regisztrációs program megalapozásával vált ki és jött létre 1988-ban az önálló Hungarika Dokumentációs Osztály. Ebben az időszakban, az első számítógépek könyvtárba történt megérkezése után indult el a *Hungarika Információ* saját gépi rendszerének kifejlesztése. Ez később, 1993-tól vált részlegesen, majd a '90-es évek végén az interneten elérhető online, illetve webes szolgáltatássá. Párhuzamosan folyt a *Hungarika Névkataszter*, a külföldi magyar és magyar származású személyek adatára gépi rendszerének fejlesztése. Utoljára nyílt lehetőség a harmadik, a *Hungarika WWW*, a külföldi könyvtárakban található magyar vagy magyar vonatkozású könyvtári gyűjteményekről gyűjtött információk webes elérésének kifejlesztésére.²

– *Kik és miért látták annak idején szükségesnek, hogy létrejöjjön egy biográfiai hungarika-adatbázis?*

– Amíg a *Hungarika Információ* elindítása az OSZK szakmai vezetésének döntése volt, addig a másik két adatbázis, a *Hungarika Névkataszter* és a hungarika gyűjtemények felmérése a világban és közzététele először kiadványsorozatként, majd az online számítógépes modell – a *Hungarika WWW* megteremtésével internetes szolgáltatásként – már saját kezdeményezés volt, egyrészt a napi gyakorlatban felmerülő igények, másrészt a nemzetközi példák és tapasztalatok alapján.

A névkataszter szükségességét személyes feldolgozói tapasztalat szülte. Évekig a külföldi könyvek katalógizálásában, majd a katalógusrekonstrukcióban dolgoztam, ahol a szerzők és alkotó személyek helyes névmegállapítása (ma: besorolási adat megállapítása) kulcskérdés volt. Ez persze a munka egyik legérdekesebb része volt: végigjárni a múzeumépület különböző segédkönyvtárait az információkért. Ezeket az információkat az ember, azaz a feldolgozó kapcsolta össze, hozta létre köztük a kontaktust. Ennek alapján eldöntöttük a szerző vagy más személy magyar mivoltát, illetve magyar származását, névhasználatát, és elkészítettük a címelírást. A sok érdekes háttér-információt pedig visszaengedtük az ismeretlenségbe, köztük a bizonyító erejű kontaktust nem őriztük meg. Ha újra szükség volt rá, újra kellett kezdeni a keresést. Ezek az adatok azonban nemcsak a feldolgozásnál, hanem a könyvtári munka sok más területén, például a tájékoztatásban, a gya-

rapításnál szintén szükségesek lehettek. (Volt is a Gyarapítási Osztályon a saját szempontjaikat rögzítő belső, úgynevezett „hungi” nyilvántartás cédulákon). Különösen fontos kérdés volt egy személy magyar voltának vagy magyar származásának eldöntése, és a döntéseinket meghatározó életrajzi információk bizonyos kategóriáinak megőrzése. Ez késztetett arra, hogy egy olyan nyilvántartást tervezünk meg, amely ezeket megőrzi és – a számítógép lehetőségeit hasznosítva – egy-egy személy vagy személyek csoportjának adatait a felhasználás igénye szerint egymással sokféle kombinációban és a forrásinformációval összekapcsolva vizs-
szakereshetővé teszi.

A munkához megerősítést nyertem az Országos Széchényi Könyvtár Hungarika Bizottsága által készített úgynevezett „Hungarika kerettervből”, amely a könyvtár teljes hungarika regisztrációs programját tartalmazta. Ezt a fontos dokumentumot az OSZK Irattára őrzi (OSZK Irattár 554/1978), a hungarika definícióval együtt nyomtatásban Havasi Zoltán tette közzé a *Magyar Könyvszemlében*.³ Ez a program számba vette a múltban megvalósult hungarika bibliográfiákat és az egyéb regisztrációs feladatokat, felmérte a fehér foltokat és kijelölte a további teendőket. Ez a dokumentum az elsőrendű feladatok között említi a személyi és intézményi hungarikumok adattárát. Érdemes lenne ezt a nagyvonalú, tudományosan megalapozott programot elővenni, a kijelölt feladatok eddigi teljesítését összegezni, és a mai technikai feltételek lehetőségei szerint értékelni, ennek tükrében a további teendőket megállapítani.

– *Milyen nemzetközi előzménye és háttere volt ismeretes az ilyen típusú kezdeményezéseknek? Melyek voltak a legfontosabb külföldi példák?*

– Az OSZK belső, illetve a hazai kutatás igénye mellett további visszaigazolást láttam a nemzetközi példákban. A műfajban kiváló kiadványok voltak az általános életrajzi indexek, mint az *Index Bio-bibliographicus Notorum Hominum* (Osna-brück, 1973) vagy az Arnim-féle index (Arnim, Max: *International. Personal Bibliographie*, Stuttgart, 1952).

Szintén ilyen példák voltak az egyes nyelvterületeknek a Saur cég által közreadott biográfiai indexei, a német, a spanyol és portugál, valamint az amerikai index: *Deutsche Biographischer Index, The American Biographical Index, Indence biografico de España, Portugal e libero-america* (1986). E nemzetközi példák sorába illeszkedik be sajátos profillal, a külföldi magyarokat regisztráló *Hungarika Név-kataszter*, vagyis az *Index Biographicus Hungaricus*.

Nekünk e példáktól megerősítve, de a saját szükségletünknek és az új technikai lehetőségeknek megfelelően számítógépre kellett ezt megtervezni.

A szakmai igényeket megerősítette a korszellem is, mert megnőtt az érdeklődés a diaszpóra és a Kárpát-medence magyarsága iránt. Egyre több kiadvány és információ, valamint tájékoztatási igény jelentkezett ezen a téren, aminek fogadására vagy ellátására fel kellett készülni. Az 1989/90-es változásokat követően pályázatok formájában az anyagi támogatás lehetősége is megnyílt.

– *Mindig örömmre szolgál, amikor a szakmai kezdeményezések és a felhasználók információs szükségletei végül találkoznak. Ez minden bizonnyal nem ilyen egyszerűen történt. Kik voltak a fő támogatók és ellenzők? Milyen érveket hoztak fel mellette és ellene?*

– Voltak-e ellenzői? Inkább versenytársak voltak. A sürgető igény hatására többféle kezdeményezés indult különböző céllal, tartalommal és eszköztárral. A

verseny inkább a forrásokért és a funkciók és tartalom különbségének fel nem ismerése miatt alakult ki. A környezet a párhuzamosságoktól tartott. Nem kis feladat volt ezek leküzdése, de sikerült, és végül együttműködés és adatsere alakult ki a Petőfi Irodalmi Múzeummal, vagy szolgáltatásként értékesítés vált lehetővé az MTA Kutatásszervezési Osztályával. Igyekeztünk minél többet publikálni, előadásokat, bemutatókat tartani (Hungarológiai Kongresszus, Szeged, 1991; MKE Vándorgyűlés, Kecskemét, 1997) és a munkában eredményt elérni.⁴

– *Ha már az anyagi támogatásnál tartunk, az ilyen típusú kezdeményezéseket ugyancsak korlátozhatják a munkaerő, az anyagok és eszközök költségei, illetve a megfelelő források hiánya. Ki és hogyan finanszírozta az új kezdeményezéseket? Elegendő volt-e a támogatás?*

– Mindenekelőtt az Országos Széchényi Könyvtár, hiszen a kezdetektől a feladatrendszerébe beillesztette, és a kiemelt feladatok közé sorolta ezeket a munkákat. 1988-ban pedig – mint említettem – egy szervezeti egységet, hozott létre a feladat megoldására. A költségvetési kereteknek azonban megvoltak a határai; ahhoz, hogy a fejlesztés és különösen az adatbázis-építés megfelelően haladjon, további forrásokra volt szükség. A legnagyobb forrást a pályázatok jelentették. Minden pályázati lehetőséget megragadtunk, sok esetben sikerrel. Legelső alkalommal a *Hungarika Információ* indulásához 1984–1989-es periódusban a társadalomtudományi információk számára a Kulturális Minisztérium által támogatott úgynevezett TINTI pályázat, majd 1990-ben a Magyarországi kutatás és az IIF (ma NIIF), 1990–94-ig egy TS/OKTK, 1997–1999 között az NKA, az Illyés Alapítvány és az OTKA, végül 1999–2001 között a millennium alkalmából meghirdetett pályázat segítette a munkánkat.

Az eszközfejlesztéshez sikerült szponzort találnunk Könyvű László személyében, aki az 1945-ös amerikai magyar emigráció tevékeny író, kiadó, szerkesztő és műgyűjtő személyisége volt. Ő tette lehetővé, hogy a könyvtárban elsőként egy kellő kapacitású személyi számítógépet (IBM 386-os) szerezzünk ahhoz, hogy a három kis kapacitású (XT) gépen külön-külön rögzített anyagainkat egyesítsük. Akkor még belső hálózat sem volt a könyvtárban.

Jelentős forrás volt a szolgáltatásaink jövedelme. Amikor híre ment a munkánknak, több intézmény megkeresett minket, és vagy maga a rendszer érdekelte őket, vagy az adatbázis. A teljes adatállomány vagy listák formájában, illetve gépi adathordozón, megfelelő szempontú lekeresések iránt volt igényük. Ilyen volt az MTA külföldi tudományossággal foglalkozó programja, kiadók, például az Akadémiai Kiadó lexikonszerkesztősége, a Balassi Kiadó, több megyei könyvtár helyismereti gyűjteménye (Szombathely, Eger, Veszprém), a Magyarok Világszövetsége, a Műcsarnok, még külföldről is volt partnerünk, Prágából a Károly Egyetemről a Hungarológiai Intézet.

– *A Hungarika-adatbázisok sok vihart mértek, és átvészelték a rendszerváltozást is. Mennyiben szolgáltak az adatbázisok propaganda-célokat? Illetve mai szóval, hogyan segítették az országimázst?*

– Az alapvető célunk a tájékoztatás volt hazai és külföldi kutatók számára egyaránt, de széles körben hozzájárult a kultúra- és közösségszervezés sokféle területének információellátásához is. Úgy hiszem, a felhasználókon keresztül közvetve feltétlenül hozzájárult az ország és kultúránk megismeréséhez, akár az országimázs alakításához is. Ilyenek voltak például a Világszövetség szakmai világgong-

resszusai számára, az adott szakma külföldi magyarjairól összeállított listák kötetei (fizikusok, építészek, orvosok, könyvtárosok stb.). Hasonló volt, amikor a Magyar Tudományos Akadémia külföldi magyar tudósok számbavétele terén végzett munkája számára és a róluk készült kiadvány összeállításához vették igénybe az anyagunkat. Nem utolsó sorban ilyen volt a külföldi magyar emlékek számbavételét és bemutatását végző kiadványszerkesztőség, ma a Magyar Emlékek a Világban Egyesület (MEVE) jelentkezése.

– *Manapság, amikor az ember válogathat a jobbnál jobb projektmenedzselő és logisztikai szoftverek között, nehéz elképzelni az adatbázis tervezésének körülményeit óriási számítógépes háttér nélkül. Milyen nehézségekkel kellett szembenézni?*

– Sok feladat és gond volt, ami persze az alkotás örömeivel is járt. Lépésről lépésre sikerült őket megoldani. Csokorba szedve a legfontosabbak a következők voltak:

Először. Elsőrendű feladat volt a munka kereteinek kidolgozása. A fő cél az általunk kijelölt időszakban (1880-tól, a kivándorlástól és a határváltozásoktól napjainkig) a magyar, illetve magyar származású személyek azonosítása és regisztrálása volt. Ehhez meg kellett határozni, kiket tekinthetünk ebbe a kategóriába tartozónak, milyen adatok alapján, és azok közül melyeket őrizzünk meg, és milyen formában. Bár más történelmi korszakokra és manuális feltételek között volt ilyen regiszter az RMK hungarus szerzőiről, de számítógépes környezetben hazai előzmény nélkül kellett a teljes elvi alapot megteremteni és a munkamódszereket kidolgozni. Tanulmány és feldolgozási szabályzat készült.⁵ Ez az OSZK irattárában a Hungarika Dokumentációs osztály iratanyagában (OSZK Irattár 199) ma is megtalálható. Ezt később a munkatársak szabványként használták.

Másodszor. Tervezéskor a legnagyobb gond a technikai feltételek hiánya volt. Manuális keretek között indult az adatgyűjtés, cédula-nyilvántartásként, szem előtt tartva a számítógépesítés elvi lehetőségét, úgy, hogy személyi számítógépet még nem is láttunk, csak teoretikus ismereteink voltak a számítógép nyújtotta lehetőségekről.

Harmadszor. A számítógép megjelenésével a könyvtári világban körülöttünk folyamatosan változott a szakmai környezet, ezekkel a változásokkal lépést kellett tartani. Figyelemmel kísértük a bibliográfiai leírás folyamatban lévő nemzetközi és hazai szabványosítás munkáit és annak kívánalmait, a katalógusok gépesítésének terveit. Szem előtt tartottuk a névkataszternek az OSZK majdani gépi rendszerébe illeszthetőségét, kapcsolódását a leendő authority file-hoz, annak háttér adatbázisaként (figyeltünk a rekord adatelemeinek megfelelő bontására, jelölésére, kezelhetőségére), gondoltunk a Gyarapítási Osztály szükségleteire és az Olvasószolgálat tájékoztatási munkájára és annak igényeire.

Negyedszer. Ezt követte, illetve később mindezzel párhuzamosan haladt a számítógépek megérkezése után a számítógépes rendszer megtervezése és kidolgozása. Akkoriban az UNESCO által kifejlesztett Micro-ISIS szöveges adatbáziskezelő-rendszer ingyenesen hozzáférhető volt. Ennek a szoftvernek a lehetőségeit kihasználva és szükség szerint alakítva készült el mind a *Hungarika Névkataszter*, mind a *Hungarika Információ* rendszerének kifejlesztése.

– *Minden elismerésem, hogy a nehézségek ellenére ilyen értékes gyűjteményre sikerült gazdagítani a magyar vonatkozású források sorát. Napjainkban kevés adatbázis alapul önálló gyűjtésen és nevezhető eredetinek, inkább a már meg-*

lévő adatok és források újracsomagolása a divat. A hungarika-adatbázisok alkotói a nehezebb utat választották. Mai szemmel nézve, milyenek voltak a munkakörülmények és módszerek? Mennyiben volt eredményes a munkafolyamat?

– Új volt a feladat és viszonylag fiatal volt a nem nagy létszámú, de értékes munkatársi gárda. Magunk számára is minden részletet tisztázni kellett. Mint már említettem, a folyamat első lépéseként fontos volt a cél meghatározása, erre épült a módszerek kialakítása és szabályzatba foglalása. Igyekeztünk biztos alapokra helyezni a működésünket, hogy megfelelően irányítani tudjuk a pályázatok forrásaiból bekapcsolható munkaerőket. Ezt követte a gyakorlat: az eszközök biztosítása, a rendszer megismerése, a betanulás, majd a kísérleti fázis után teljes kapacitással a folyamatok szervezése (a bedolgozó munkatársak kiválasztása, betanítása, ellenőrzése, a pályázati pénzek megfelelő ütemezése, adminisztrációja).

Én fontosnak tartottam, hogy mind a három feladatba bevonjunk egy-egy olyan felkészült szakembert, aki hosszú évek szakmai tapasztalataival kellő tudást és kontrollt hoz a munkánkba. A három nyugdíjas kolléga közül az információ számára Rácz Aranka, a hungarika gyűjtemények nemzetközi felmérésben Faragó Lászlóné és a névkataszter munkálataiban, a szabályzat kidolgozásában Németh Mária volt a munkatársunk. A fiatalok energiája és az idősök tapasztalata által megtámogatva, a hagyományra és a korszerű igényekre figyelve próbáltam sikeresen levezetni elképzeléseink megvalósítását. Szép és eredményes munka volt ez a partnerség. Bár mindnyájunknak megterhelő volt a folyamatos változás és a határidők szorítása, de öröm volt ebben az alkotó légkörben élni és az eredményt látni. A rendszerek működőképessé váltak, az adatállomány folyamatosan gyarapodott, a szolgáltatás elindult. Különösen nagy lépés volt, amikor az online szolgáltatás is elindulhatott, igaz, hogy a feltételek hiányában még nem az OSZK, hanem az IIF szerveréről, de megjelenhetett az OSZK honlapján.

– *Ha már a személyi feltételeknél tartunk, a modern projektmenedzsment szempontjából nézve nem hagyhatjuk ki az emberi erőforrás optimális felhasználását sem. Ennél azonban sokkal érdekesebbnek tarthatóak a személyes kötődések és érdekeltiségek. Kikkel lehetett a legjobban együttműködni?*

– A Micro-ISIS-es rendszer kifejlesztése idején elsősorban az OSZK munkatársaival. A számítógépes fejlesztés területén dolgozó két munkatársunkkal, Horváth Ádámmal és Vajda Máriával volt kiváló együtt dolgozni. Máriával Ungváry Rudolf dolgozott együtt a problémái megoldásában. A Hungarika WWW megvalósításában Nyáriné Grófcsik Erika és kollégái végezték a fejlesztő munkát. A rendszerek kialakítása és felépítése az ő munkájukat dicséri. Velük zökkenőmentes, élvezetes és eredményes volt a szakmai párbeszéd. Az alkalmazás területének küzdelmeiben munkatársaim, Gál Júlia és Béky-Halászné Nagy Márta viselték az úttörő munka terheit. Hihetetlen érdekes volt lépésről lépésre látni az elképzeléseink megvalósulását. Később, a továbbfejlesztések során Tar Katalin hozott számunkra jobbnál jobb megoldásokat. Az adatbázisok webre helyezését az IIF tette lehetővé, rajtuk keresztül kerültünk kapcsolatba az MTA SZTAKI/K+F Infrastruktúra Kft.-vel, amelynek részéről Fazekas Emőkével álltunk zavartalan és eredményt hozó kapcsolatban. Neki és munkatársainak köszönhetjük, hogy az elképzelésünket megvalósítva a névkataszter nemcsak egyszerű élettrajzi szolgáltatás volt, hanem a részletesen kódolt adatok sokféle kombinációs lehetőségét kihasználva, rendkívül rugalmas, valódi információs rendszerré vált, sokféle kérdésfeltevésre kínált lehetőséget.

Nemcsak a nevekre, hanem az adatbázisban szereplő személyek egyes csoportjaira is rá lehetett kérdezni a legtágabb értelemben, vagy sokféle szűkítéssel, az egyes személyekkel kapcsolatban lejegyzett másodlagos adatok alapján. A regisztrált adatok voltak: név és névváltozatok minősítve, születés–halálozás helye és dátuma, országkóddal ellátva, tanulmányainak szintje és helye (ország), a külföldre távozás adatai (vagyis mikor került külföldre és hová), további vándorlásai (vagyis mely országokban élt és működött), foglalkozása–szakmája–működési területe, generáció jelölése, amelyiknek tagja, az archívumban szereplő, rá vonatkozó források. Később, amikor az egyre gyakoribbá vált, bevezettük a visszatelepedés dátumát is. Ezekből kiindulva és ezeket kombinálva számos kérdést lehetett feltenni (például a Franciaországban lévő írók, vagy az USA-ban lévő magyar orvosok, vagy részletesebben az USA-ban lévő orvosok, akik Debrecenben születtek, 1945-ben távoztak és van anyagunk róla az archívumunkban stb.).

– *Minden adatbázis legfőbb értékelője a felhasználó. Napjainkban használhatósági tanulmányok sora előzi meg egy-egy alkalmazás piacra kerülését. A visszacsatolás, a feedback, az olvasók és használók véleménye szinte azonnali, változatos, sőt, akár végzetes is lehet. Milyen visszajelzéseket kaptak az adatbázis fenntartói? Honnan és kiktől érkeztek ezek?*

– Elsősorban magából a használatból. Folyamatos tájékoztatási igényt tapasztaltunk a helyszínen és a számláló szerint külső felhasználók részéről is. Sőt, mint korábban említettem, megrendelőink is akadtak szép számmal. Együttműködtünk az olvasószolgálattal és tájékoztatással. Az ő kérésükre fogadtuk a kutatókat és az érdeklődőket. Néha az ajtónkon bekopogó ismeretlen bemutatkozása meglepő találkozásokat hozott (említhetem Jáky Szaniszlót, a princetoni teológust és filozófust, Nijinsky Tamarát, a világhírű balett-táncos lányát, Csicsery-Rónay István politikust, írókat és másokat). Tájékoztatási kérések nemcsak hazai kutatóktól érkeztek, hanem gyakori volt a külföldi érdeklődők megkeresése is. Párizsból, Berlinből jelentkeztek intézmények és kutatók, akiknek az emigrációkutatáshoz különböző bonyolult kéréseikre tudtunk választ adni. Például állítsuk össze a külföldi magyar írók és irodalmárok listáját országonként és emigrációs hullámonként. Néhány szempont kombinációjával megoldható volt. A találatokat a saját számítógépére letölthette. Éppen a külföldi felhasználók érdeklődésére számítva a teljes kereső rendszert – a honlapot és a felhasználói tájékoztatást, a kereső paneleket és a teljes tárgyszóállományt – angol verzióban is elkészítettük. Az ékezetes és ékezet nélküli keresést is lehetővé tettük. Meggyőződésem volt, hogyha azt szeretnénk, hogy nőjön az érdeklődés a mi kultúránk iránt, akkor a ránk vonatkozó információkat a nemzetközi érdeklődés számára is elérhetővé kell tenni. A külföldi magyar, illetve hungarológiai tanszékek léte is részben attól függ, mennyi és milyen információ áll a hallgatók és a kutatók rendelkezésére. Ezek az adatbázisok éppen a jelentős arányban idegen nyelvű, külföldön publikált anyag, illetve a kutatók környezetében élő és tevékenykedő személyekről tettek számukra hozzáférhetővé információkat. Az adatbázisok angol verziója e felhasználói igény kiszolgálását jelentősen támogatta.

A visszajelzések közül szívesen megemlítem a British Council szakértőinek 1996-ban, az OSZK-ban végzett vizsgálatát, amely a *Hungarika Névkataszterről* igen pozitív értékelést adott. A legnagyobb örömmel Borbándi Gyula elismerésére emlékezem. Az adatbázist 1991-ben Szegeden, a Hungarológiai Kongresszuson

mutattuk be, ahol Borbándi Gyula nem kis időt szentelt az adatbázis megismerésére. A közelmúltban 2013. október 31-én, amikor az OSZK-ban a Szabad Európa-konferencián felidéztem neki ezt az alkalmat, nemcsak emlékezett a *Hungarika Névkataszterre*, hanem azt is megjegyezte, hogy „pontos is volt”. Kell ennél bátorítóbb visszajelzés?

– *Ezek mind fantasztikus élmények lehetnek. Gratulálok a sok elismeréshez! Magam és magyar szakos hallgatóim is lelkes használói voltunk az adatbázisoknak éveken keresztül. Tudom, hogy a sok pozitív visszajelzés ellenére az alkotókban mindig ott motoszkál a „mi lett volna, ha...” Utólag visszatekintve, mit lehetett volna másként csinálni?*

– Mindig, mindent lehet jobban végezni. Szerencsés esetben lehet a feltételeken javítani, vagy akár idővel korszerűbb technikákat, jobb megoldásokat igénybe venni. Maga a rendszer akkor jól megfelelt az igényeknek. Ha több ember- és eszközkapacitásunk lett volna, akkor az adatbázis aktualizálást az IIF számára mindenképpen hasznos lett volna sűrűbben elvégezni. Ha a feltételek adottak lettek volna, a legjobb lett volna a rendszert az OSZK szerverén működtetni. Ha ez sikerült volna, akkor még mai nap is élhetne a névkataszter. Ugyanis a leállás oka viszonylag egyszerű volt. Az NIIF szerverét lecserélték a 2000-es évek folyamán, s az akkor szükséges fejlesztéshez már nem jött létre a partnerség az OSZK és az NIIF között. Utólag, közbenjárásomra született egy elhatározás, hogy mivel maga az ISIS alapú adatbázis az OSZK-ban van, helyi fejlesztéssel el fog készülni a webfelület, és helyreáll a szolgáltatás az OSZK-ban, az OSZK honlapján keresztül. Ez eddig elmaradt, de még mindig nem késő.

– *Több mint tíz év telt el azóta, hogy Kovács Ilona nem felelős az adatbázisokért. Ez alatt az idő alatt viszont nem szűnt meg aktívan és sokféleképpen közreműködni a hungarológia területén. Milyen tanácsokkal szolgálhat a tapasztalt hungarika-szakértő 2013-ban az adatbázis újraélesztéséhez vagy modernizálásához? Nem elsősorban technikai részletekre gondolok, hanem átfogó javaslatokra, hiánypótlásra, esetleg terjeszkedésre.*

– Valóban szükséges lenne az adatbázist feléleszteni, nemcsak a belefektetett munka és anyagiak miatt, hanem az értékeinek hasznosítása érdekében is. A saját keresési profil megtartása mellett – ami a hungarika-azonosítást és a kutató számára végezhető sok szempontú kombinált keresést tartotta szem előtt – fontos lenne a működését a névtér tervekkel összehangolni. Hiszen a névtér programnak adattartalomra van szüksége.

Szükséges lenne a mintegy negyvenezer személy adatait nyilvántartó adatbázis állományát karbantartani (például halálozások vezetése), új nevekkal bővíteni, a forrásaiból felépített archívumot digitalizálva az adatbázissal összekapcsolni, az internetforrásokat kiemelt fontossággal kezelni, egyszóval sajátos szolgáltatási lehetőségeit a mai technikai feltételek hasznosításával korszerű formákban kihasználni.

Működésének összekapcsolását a névtér programmal azért is lehetségesnek, sőt szükségesnek látom, mert a *Hungarika Névkataszter* a maga területén elébe ment a névtér teljességre törekvő koncepciójának. A magyar kultúrkör névanyagának olyan rétegét próbálta befogadni és arról a teljesség irányába mutató áttekintést adni, amely a különböző adatbázisokban, katalógusokban, indexekben, lexikonokban csak széttagoltan, egyes metszetekben jelent meg. *A Hungarika Névkataszter*

állománya gyűjtőkörét illetően meghaladta valamennyi korábbi vagy vele egykorú személynév-nyilvántartás tartalmát. Gyűjtötte ugyanis valamennyi, bármilyen tevékenység területén említésre került magyar vagy magyar származású személy nevét és adatait. Egyaránt gyűjtötte a Kárpát-medence és a nyugati diaszpóra névanyagát. Nem állítottunk fel értékküszöböt, regisztráltuk a személyi hungarikum kritériumainak megfelelő, bármilyen tevékenységi körben működő, forrásainkban említett minden személy nevét és adatait. Nem törekedtünk azonban ezen túlmenő népszámlálás szintű regisztrációra. Mindenesre a *Hungarika Névkataszter* így is jelentős, sokfelé szóródó és rejtőzködő névanyaggal tudná gazdagítani a központi gyűjtőhely, a névtér állományát. A névkataszter a külföldi magyarság névanyagának olyan gyűjtőhelye volt, amely szerepet a névtéroradalom terminológiájával aggregátor szerepnek nevezhetünk. A *Hungarika Névkataszter* feltöltésének folytatása eredeti céljának a gyűjteményfejlesztésben és tájékoztatásban való hasznosításán túl a névtér anyagának folyamatos bővítését garantálná. Vállalhatná és betölthetné a nemzeti intézményeknek a bővítés és gondozás terén igényelt, központi felelős szerepét is, ahogy e szerep szükségességét Ungváry Rudolf kifejtette⁶.

A tartalmi kapcsolaton kívül azonban módszertani szerepet is betölthet. A *Hungarika Névkataszter* anyagának integrálása és illesztése a névtérbe „*a létező vagy kialakuló magyar intézményi névterek szerkezetének illesztésére*” egy modellkísérlet is lehetne, amelynek tapasztalatai felhasználhatók lennének az ezen a téren várható nagy volumenű fejlesztések számára a jövőben.

– *Végezetül, a múltra visszatekintve és kicsit a jövőbe is nézve, hogyan foglathatnánk össze, miért van szükség ilyen típusú adatbázisokra? Nem gondolom, hogy a mai felhasználóhoz igazított 140 leütésben adható válasz erre a kérdésre, de mivel engedhetnénk újjukra az olvasót zárszóként?*

– Korunkban nem is kérdés, hogy a könyvtár legfontosabb feladata a minél teljesebb, minél célzottabb és minél gyorsabb információszolgáltatás. A nagy könyvtári katalógusok is egyre inkább az információk szolgáltatásának funkcióját helyezik előtérbe. Mellettük azonban a mélyre fűrő szakterületi tájékoztatást nyújtó adatbázisok és információs rendszerek jelentősége vitathatatlan. Az természetes, hogy mindez csak akkor működhet és hasznosulhat a kor színvonalán, ha mögöttük ott a tartalom hagyományos vagy digitális formában, és céltévesztés és idővesztés nélkül elérhető. Ennek pedig alapja a szakszerű és pontos gyűjtő- és feltáró munka.

Az Országos Széchényi Könyvtár alapvető hivatása a hungarika, a magyar és magyar vonatkozású irodalom minden formájának begyűjtése, megőrzése, minél sokoldalúbb feltárása és hozzáférhetővé tétele. Ebben vállalhatnak szerepet az ilyen hungarikainformációs rendszerek. A publikációk könyvtári feldolgozása hagyomány, a biográfiai adattárak és a gyűjtemények feltérképezését végző adatbázisok olyan plusz tájékoztatást nyújtanak, ami már ezen túlmutat, gazdagítja az információszolgáltatást és lerövidíti az utat a keresett információhoz. Kérdezhetik, hogy miért van szükség ezekre az internet világában, miért akarunk versenyezni az internet korlátlan lehetőségeivel? Éppen az internet korlátlansága a válasz. A szakemberek által épített adatbázisok minősített, forrásadatokkal hitelesített információk, amelyek egy jól felépített rendszerben a fölösleges kapcsolatoktól megszűrve, a valóban szükséges információt prezentálják a felhasználó számára.

– *Köszönöm a beszélgetést!*

JEGYZETEK

- 1 Hungarika anyagot őrző külföldi könyvtárak címjegyzéke. Szerk. Kovács Ilona–Fragó Lászlóné–Gál Júlia. Budapest, OSZK, 1990–1998. 11 kötet. (1. Ausztria, 2. NDK, 3. NSZK, 4. Svájc, 5. Skandináv államok, 6. Benelux Államok, 7. Franciaország, 8–9. Nagy Britannia és Észak-Írország, Ír Köztársaság, 11. Olaszország, 13. Kanada, 15. Ausztrália)
Több nem jelent meg.
- 2 Kovács Ilona. Hungarika dokumentációs műhely – koncepció és távlatok a külföldi hungarika információk feltárásában. In: Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon. A Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson, Szeged, 1991. augusztus 12–16. Budapest, Szeged NMFT, Szkriptum Kft., 1993. 1538–1545. p.
http://mek.oszk.hu/06300/06387/pdf/peregrinacio3_2resz.pdf
Halászné Nagy Márta–Németh Mária–Kovács Ilona: Hungarika Névkataszter. In: uo. 1528–1534. p.
http://mek.oszk.hu/06300/06387/pdf/peregrinacio3_2resz.pdf
Nyáriné Grofcsik Erika et al.: Hagyományos kiadványok átültetése a Webre: Hungarika WWW. = Könyvtári Figyelő, 1998 3. sz. 424–431. p.
http://epa.oszk.hu/00100/00143/00027/nyaryne_h.html
- 3 Havasi Zoltán: Az Országos Széchényi Könyvtár és a hungarika-program. = Magyar Könyvszemle, 1979. 1. sz. 96–99. p.
<http://epa.oszk.hu/00000/00021/00304/pdf>
Havasi Zoltán: „Kultúránk írott és nyomtatott emlékeinek kutatása”. = Magyar Könyvszemle, 1979. 4. sz. 347–359. p.
http://epa.oszk.hu/00000/00021/00307/pdf/MKSZ_EPA00021_1979_95_04_347-359.pdf
- 4 Kovács Ilona. A 20. századi külföldi magyar személyiségek biográfiai adattára Hungarika névkataszter – Index biograficus hungaricus. = Könyvtári Figyelő 1990. 5–6. sz. 473. p.
http://epa.oszk.hu/00100/00143/00001/kovacs_h.html*Kovács Ilona (1997)*
Kovács Ilona: Az OSZK hungarika biográfiai programjának helyzete és fejlesztési tervei. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1997. 10. sz. 31–36. p.
<http://ki.oszk.hu/3k/19972006/valcikkek/valcikkek9710/kovacs.html>
- 5 A Hungarika Névkataszter és archívum tárgyi és módszertani kérdései. Útmutató. Budapest, Hungarika Dokumentáció, 1988. 73 p. Gépirat.
- 6 Ungváry Rudolf: A névtér mint kulturális szükséglet. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2012. 8. sz. 320–326. p.
http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5673&issue_id=540